

ПРОБЛЕМА ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ ДУХОВНИХ ОРІЄНТИРІВ

У статті висвітлено окремі аспекти проблеми творчої самореалізації особистості та її значення як фундаментальної цінності в системі духовного виховання. Акцентується увага на розвитку й реалізації здібностей дитини, починаючи з дошкільного дитинства, поступовому особистісному зростанні, розкритті внутрішнього потенціалу і прагненні до максимально повної самореалізації у майбутньому.

Ключові слова: творчість, самореалізація, творча особистість, творча самореалізація особистості, виховання, цінності, діяльність, духовні орієнтири.

Інтеграція України в європейське і світове співтовариство, створення нових ринкових відносин, реформування освіти передбачають орієнтацію на людину як найвищу цінність суспільства, яке чекає на нові, творчі звершення, чим дає можливість кожній особистості виявити і реалізувати власний творчий потенціал, починаючи з дошкільного дитинства.

У контексті тенденцій гуманізації освіти важливе значення має теза про особистісно орієнтований підхід до навчання і виховання, утвердження нових цінностей — творчості, самопізнання, саморозвитку і самореалізації.

Несформованість ціннісної свідомості може стати однією з причин порушення цілісності формування зростаючої особистості, виникнення внутрішньо-особистісних конфліктів; кореляції з кризою життєвих орієнтацій, які окреслюють сенс життя дитини. У такій ситуації у неї можуть виникати почуття тривоги, душевного неспокою, невпевненості, приреченості, нереалізованості, загубленості тощо.

У зв'язку з цим у спектрі філософських, психолого-педагогічних наук актуальності набуває проблема особистісного зростання дитини, її самовизначення, саморозкриття внутрішнього потенціалу і прагнення до максимально повної самореалізації у майбутньому.

Різноманітні аспекти проблеми творчої самореалізації особистості як цілісного процесу становлення людини на своєму життєвому шляху досліджували вітчизняні й зарубіжні вчені: М. Михайлов, М. Муляр, М. Недашковська, Н. Циба вивчали філософські аспекти зв'язку самореалізації особистості із сенсом життя та свободою людини; І. Бех, Т. Вівчарик, В. Давидов, Ю. Долинська, Л. Рудкевич — психологічні аспекти самореалізації та її складових, механізмів, зв'язок із віковою та гендерною динамікою самозмін у людині; В. Андреев, І. Зязюн, І. Іванов, В. Лозова, С. Сисоєва, О. Савченко, Н. Тарасевич, Н. Щуркова обґрунтовували педагогічні аспекти са-

моралізації як активної пізнавальної та творчої діяльності у нових умовах освітнього процесу; Б. Гершунський створював концепції самореалізації в системі обґрунтування цінностей і цілей освіти; Л. Брильова визначала шляхи саморозкриття; О. Горячева обґрунтувала самореалізацію як основу гуманістичної педагогіки; Г. Балл, Є. Вахромов, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс, В. Франкл на глибинному рівні досліджували сутність самоактуалізації та самореалізації особистості з акцентом на розвитку творчого й духовного потенціалу людини, максимальній реалізації всіх її можливостей, адекватному сприйнятті навколишніх, багатстві емоційної сфери тощо.

У вітчизняній філософії й педагогіці існує тісний зв'язок між поняттями «творчість», «самореалізація» та процесами саморозвитку й самоствердження особистості (С. Березін, І. Ведін, Л. Коган, Д. Леонт'єв).

Разом із тим варто зазначити, що на сьогодні у наукових колах відсутня єдність поглядів на трактування поняття «творча самореалізація особистості», недостатньо обґрунтоване її домінування у розвитку духовної сфери дитини.

Метою статті є аналіз проблеми творчої самореалізації особистості та її значення для духовного розвитку дитини.

Вітчизняні науковці розглядають особистість як продукт соціально-історичних умов і головним, вирішальним в її розвитку вважають місце і становище, яке займає людина в системі суспільних відносин, діяльність, в яку вона залучена разом з іншими. Тільки в останні десятиріччя педагогічна наука все сміливіше пов'язує проблеми самореалізації як самоздійснення вільної особистості з наданням їй, і педагогу, і дитині, можливостей реалізувати себе переважно через творчість.

В окремих психологічних і педагогічних словниках поняття «самореалізація особистості» визначається як «втілення в життя своїх внутрішніх можливостей і здібностей» [8, с. 57], як «більш або менш неспеціальне значення — реалізація власного потенціалу» [4, с. 219] та як «одна з цілей педагогічного процесу, яка полягає в допомозі особистості здійснити свої позитивні можливості, розкрити нахили і здібності» [7, с. 253].

У роботах В. Алфімова, В. Андрєєва, В. Загвязинського, І. Іванова, В. Кан-Каліка, М. Нікандрова, В. Сухомлинського розглядається тісний взаємозв'язок між процесами творчої діяльності дорослих і дітей та динамікою їхнього розвитку через конкретні процеси самоздійснення у різних видах евристичної і креативної (творчої) діяльності.

У статті І. Іонової «Творча самореалізація особистості як психолого-педагогічна проблема» (2010) здійснено логіко-семантичний аналіз поняття «самореалізація» і «творчість». З позиції наших наукових інтересів, серед різних трактувань творчості доцільно скори-

статися таким: «творчість — діяльність, результатом якої є створені матеріальні і духовні цінності» [3, с. 178].

Нині все більшого значення набуває розвиток таких властивостей особистості, які дають можливість творчо використовувати здобуті знання, генерувати ідеї, застосовувати знання й уміння в новій ситуації, що, своєю чергою, сприяють подальшій самореалізації особистості.

У своїх працях І. Бех визначає самореалізацію як особистісне утворення, яке є центральною характеристикою людини, вищим рівнем її розвитку, на якому практично самоздійснюється її «Я» (система цінностей). Тому самореалізацію інтерпретують як фундаментальну цінність. Такого статусу самореалізація набуває, коли з потенційної можливості стає визначальним фактором життєдіяльності особистості. Однак часто вона залишається на рівні потенції особистості або реалізується в досить обмеженому змістовному просторі чи у суспільно несхвальному ракурсі. Самореалізація є цілісною діяльністю і поведінкою особистості, а не сукупністю певних способів її діяльності, поведінки. Вона має складну структуру і здійснюється на різних рівнях, притаманна навіть дітям дошкільного віку [3].

Ціннісна свідомість і є однією з умов суб'єктивного переживання дитиною власної значущості, єдності з навколишнім світом, виправданості її власного буття.

За визначенням Л. Бурої, самореалізація особистості — це продуктивна діяльність, спрямована на досягнення особистісних, групових чи суспільно значущих цінностей, внаслідок чого розкриваються культура і соціопсихологічні характеристики самої особистості, її потенційні задатки і ментальність, рівень прояву яких обумовлений якісними відносинами з соціальною системою та обставинами.

У зв'язку з цим А. Мудрик виокремлює три групи чинників впливу на розвиток самовизначення особистості:

- 1) макрочинники (космос, планета, світ, країна, суспільство, держава);
- 2) мезочинники (етнос, місце і тип поселення — регіон, село, місто, засоби масової комунікації — радіо, газети, телебачення тощо);
- 3) мікрочинники (сім'я, група ровесників, спортивні, громадські об'єднання тощо).

На його думку, процес взаємодії індивіда і виокремлених чинників є двостороннім, тобто внаслідок взаємодії індивіда і соціальних умов життя відбувається розвиток як окремої особистості, так й людства загалом. Лише вступаючи у спілкування з іншими людьми, тобто перебуваючи в сім'ї, у референтній групі, у колективі, суспільстві людина розвивається як особистість, пізнає навколишній світ, оточуючих і саму себе, свою людську сутність. Тобто, спілкування — необхідна умова існування людини і, разом із тим, один з основних

факторів і джерел її психічного розвитку в онтогенезі. Особистість завжди є носієм тих чи інших індивідуальних якостей і властивостей, що виступають у складному поєднанні і виявляються у її поведінці, у ставленні до інших, у рисах її характеру, волі, здібностях, інтересах, потребах і мотивах діяльності, переконаннях та ідеалах.

У наукових джерелах висловлювалася думка про те, що творчі здібності виявляються лише в науці, літературі та мистецтві. Заперечуючи таку позицію, Л. Виготський у своїх працях доводить, що елементи творчості проявляються навіть у вирішенні повсякденних життєвих задач. Творчі здібності формуються протягом усього життя людини, проте в генезисі її становлення існують сензитивні вікові періоди їх формування. Дошкільний і молодший шкільний вік є сприятливими для розвитку творчих здібностей. Саме в цей період активно розвивається уява, розкривається дар фантазувати та нестандартно мислити, помітно проявляється допитливість, формується вміння спостерігати, порівнювати, критично оцінювати свої дії та результати. Це може стати міцним підґрунтям для духовного розвитку дитини.

І. Мартинюк переконує нас в тому, що з'явившись на світ, дитина застає готову систему цінностей взагалі, духовних зокрема, що вироблені суспільством. Саме ними людина в процесі всього життя має поступово оволодівати і завдяки цьому, так чи інакше, «вписуватись», «вростати» у міжлюдські стосунки своєї спільноти. Суспільні цінності мусять набути суб'єктивної, особистісної значущості, стати вагомими регуляторами життєдіяльності, тобто ціннісними орієнтаціями [5].

У найновішій філософській енциклопедії, що вийшла в пострадянський період, духовність визначається як специфічна властивість життєдіяльності людини, що виражається у турботливому ставленні до себе і до навколишнього світу, на основі якої формуються нематеріальні цінності, які характеризуються стійкістю до девальвації.

За М. Боришевським, сучасним українським дослідником, духовність — багатомірна система, складовими якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості особистості, у яких відбиваються її найбільш актуальні морально релевантні потреби, інтереси, погляди, ставлення до навколишньої дійсності, до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності [2]. Формою виявлення активності особистості є інтелект. Чим би суб'єктивно не спричинювалась і не обґрунтовувалась ця активність, в основі її лежать інтереси — носії активної діяльності, зокрема творчої.

Природа творчості — одне з найголовніших питань в дослідженні розвитку творчої особистості. Актуалізація психологічних механізмів розвитку творчої особистості є складним процесом, що пов'язаний з віковим її становленням. Творчість потребує певної зосередженості

та розвитку духовної і фізичної природи людини. Дослідники творчої діяльності (наукової, технічної, художньої тощо) неодноразово зазначали, що творчо організована особистість, стикаючись із певною проблемою, переживає якийсь внутрішній поштовх, мобілізацію не тільки інтелектуальних, а й біологічних ресурсів, що спричинює творче піднесення. Творче піднесення — це не просто раптове осяяння, а особливий спосіб самоорганізації особистості, для якої немає нічого важливішого за її творчість. У будь-якому витворі рук і розуму виявляється певний глибокий внутрішній порядок, інтегрованість, що зумовлені, з одного боку, більш-менш соціальним каноном, а з іншого — індивідуальністю автора, що породив щось абсолютно нове. Йдеться не просто про нове, а про принципово нове, таке, що раніше було невідомим. Для характеристики цього нового використовують поняття неповторності, оригінальності, як з погляду самого творчого процесу, так і з погляду об'єктивно значущих результатів.

Творча діяльність — це синтезування сприйняття, відображення дійсності плюс задум автора (втілення власного бачення, надання йому оригінальної інтерпретації), а також процес складної чуттєво-мисленнєвої переробки отриманого внаслідок активного вибору різноманітного матеріалу, що завершується виявом творчою особистістю самої себе через предметність. Без суб'єктивності процес відображення дійсності був би механічним копіюванням.

Говорячи про творчу самореалізацію особистості (самореалізацію через творчу діяльність), варто акцентувати увагу на особливостях творчості, що характеризують дитину як творчу особистість.

До них можна віднести такі особливості, як [6]:

- інтелектуальний потенціал — гнучкість, швидкість, точність, дивергентність, економічність мислення; цупкість зорової, слухової пам'яті, здатність до наслідування; жива увага; тривала концентрація, зосереджена увага;
- допитливість — внутрішня пізнавальна мотивація; відчуття нового, невідомого раніше;
- ініціатива — постійна активність і зайнятість; велика працездатність; любов до ризику; схильність до труднощів;
- незалежність, самостійність, прагнення до самовираження, віра у свої сили, критичність, реалістичність самооцінки;
- наполегливість, відданість завданню, почуття напруженості;
- передбачення, створення еталонів;
- оригінальність, творчість: нестандартні рішення, прагнення до творчих задач та занять, винахідливість;
- ерудиція, високий рівень мовленнєвої виразності, багатий словниковий запас, компетентність, систематизовані та міцні знання;
- психосоціальні характеристики: почуття справедливості, пошук до лідерства, почуття гумору.

На основі цієї шкали В. Моляко виділив ознаки, які вирізняють творчу дитину:

- активна, завжди чимось зайнята. Вона прагне працювати більше за інших, займає себе сама заданою програмою;
- наполегливо досягає поставлених перед нею цілей, вимагає додаткової інформації від дорослих, ставить дуже багато запитань;
- хоче вчитися, багато знати, досягти успіхів. Заняття приносять задоволення, не сприймає заняття та навчання як «насильство» над собою;
- здатна краще за інших займатися самостійно (наполегливо та завзято вимагає інформації про об'єкти вивчення, самостійно працює з літературою);
- уміє критично розглядати навколишню дійсність та прагне проникнути в суть явищ, не задовольняючись поверховими поясненнями, навіть якщо вони для однолітків видаються достатніми;
- ставить безліч запитань, зацікавлена в задовільній відповіді на них;
- заняття для неї цікаві тоді, коли використовується проблемний матеріал, попри те, що ровесники віддають перевагу вивченню добре сформульованого й зрозумілого матеріалу;
- порівняно з однолітками, вона краще вміє розкривати відношення між явищами та їхніми причинами, знаходити спільне в об'єктах, маніпулювати логічними операціями, систематизувати, класифікувати.

Щодо створення умов, за яких процес творчої самореалізації особистості буде ефективнішим, то ми їх уявляємо такими:

- організаційно-педагогічні (одухотвореність освітньо-виховного процесу в усіх його ланках; створення доброзичливого морально-психологічного клімату в колективі, комфортних стосунків між його членами, педагогічна підтримка і захист кожної дитини і педагога; естетизація освітнього середовища; збереження і зміцнення здоров'я дітей);
- психолого-педагогічні (розуміння освітнього процесу як особистісно зорієнтованого; розвиток природних здібностей і талантів дітей; сприяння отриманню кожним вихованцем позитивного соціального статусу в середовищі однолітків; педагогічна допомога дітям у набутті умінь самопізнання, саморегуляції, самовизначення, самовиховання як основних умінь мистецтва жити);
- культурно-виховні (створення культурного поля та культурного середовища освітнього закладу; виховання загальнолюдських та національних цінностей; прищеплення дітям навичок правильного життєвого вибору).

Таким чином, здійснений аналіз проблеми творчої самореалізації особистості можна розглядати як свідомий, безперервний, цілеспрямований процес максимального розкриття сутнісних сил особистості, зокрема дитини, (інтелектуальних, фізичних, духовних та ін.) та їхній подальший розвиток. У результаті цього відбуватиметься ствердження власного «Я» і, відповідно, здійснюватиметься процес самореалізації особистості загалом.

Перспективним, на нашу думку, залишається вивчення та дослідження різних форм, в яких може відбуватися процес творчої самореалізації особистості. Також не менш важливим питанням є підготовка педагогічних кадрів до роботи з дітьми різних вікових груп у визначеному руслі у світлі європейських освітніх новацій.

Література

1. Бех І.Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. посібник / І.Д. Бех. — К. : Академвидав, 2009. — 248 с.
2. Боришевський М. Й. Духовність особистості : соціально-психологічна сутність, детермінанти становлення та розвитку / М. Й. Боришевський // Проблеми загальної та педагогічної психології. — К., 2007. — Т. IX, ч. 5. — 534 с.
3. Давыдов В. В. Психологический словарь / В. В. Давыдов, А. В. Запорожец. — М. : Педагогика, 1982. — 178 с.
4. Кондаков И. М. Психология : иллюстрированный словарь / И. М. Кондаков. — СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. — 512 с.
5. Мартинюк И. О. Проблемы жизненного самоопределения молодежи : опыт прикладного исследования / И. О. Мартинюк. — К., 1993. — 117 с.
6. Моляко В. А. Психология детской одарённости / В. А. Моляко, Е. И. Кульчицкая, Н. И. Литвинова. — К. : Знание, 1995. — 83 с.
7. Психологический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад; редкол. : М. М. Безруких [и др.]. — М. : Большая рос. энцикл., 2003. — 528 с.
8. Шестак Н. В. Высшая школа: технология обучения / Н. В. Шестак. — М. : Вузовская книга, 2000. — 80 с.

В статье освещаются отдельные аспекты проблемы творческой самореализации личности и её значение как фундаментальной ценности в системе духовного воспитания. Акцентируется внимание на развитии и реализации способностей ребёнка, начиная с дошкольного возраста, постепенном личностном росте, раскрытии внутреннего потенциала и стремлении к максимальной полной самореализации в будущем.

Ключевые слова: *творчество, самореализация, творческая личность, творческая самореализация личности, воспитание, ценности, деятельность, духовные ориентиры.*

R. A. Shulyhina

The Problem of the Person's Creative Self-Actualization in the Spiritual Guidelines System

The Institute of Child Development, M Dragomanov National Pedagogical University (9 Pyrohova Str., Kyiv, Ukraine)

Some aspects of the person's creative self-actualization and its importance in the system of new generation spiritual up-bringing are dealt with in the article. An

analysis of investigations and publications of native and foreign scientists: philosophers, psychologists, pedagogues, is provided. They diversified the problem under consideration and interpreted it as a fundamental value.

Attention is focused on the child's development and his abilities implementation, beginning with nursery-aged childhood, subsequent development, inner potential disclosure and aspiration to the full self-actualization in future.

The idea that exactly the creative abilities could complete the basis for the child's spiritual development, where the spiritual guidelines are considered as a multidimensional system, is presented.

The peculiarities of a creative person and indications of creative child distinction are characterized. The conditions under which the creative self-actualization process would be more effective are substantiated. The prospective directions for further investigations of the person's creative self-actualization problem and other issues promotional for the explored phenomenon are outlined.

Keywords: creative work; self-actualization; creative person; creative self-actualization; upbringing; values; activity; spiritual guideline.

References

1. Bekh, I. D. (2009). *Psyhkholohichni dzherela vykhovnoi maisternosti* [Psychological Sources of Educational Skill]. Kyiv: Akademyvdav.
2. Boryshevskiy, M. Y. (2007). Dukhovnist osobystosti: sotsialno-psykholohichna sutnist, determinanty stanovlennia ta rozvytku [Spirituality of Personality: Social and Pedagogical Essence, Determinants of Formation and Development]. In *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii: Vol. 9 (5)*. Kyiv.
3. Davydov, V. V., & Zaporozhets, A. V. (1982). *Psikhologicheskii slovar* [Psychological Dictionary]. Moscow: Pedagogika.
4. Kondakov, I. M. (2003). *Psikhologia: illiustrirovannyi slovar* [Psychology: Illustrated Dictionary]. St. Petersburg: Praim-EVROZNACK.
5. Martyniuk, I. O. (1993). *Problemy zhiznennogo samoopredeleniia molodezhi: opyt prikladnogo issledovaniia* [Problems of Life Self-Determination of Youth: Experience of Applied Research]. Kyiv.
6. Moliako, V. A., Kulchitskaia, E. I., & Litvinova, N. I. (1995). *Psikhologia detskoj odarennosti* [Psychology of Children's Gifts]. Kyiv: Znanie.
7. Bim-Bad, B. M. (Ed.). (2003). *Psikhologicheskii entsiklopedicheskii slovar* [Psychological Dictionary]. Moscow: Bolshaia rossiiskaia entsiklopediia.
8. Shestak, N. V. (2000). *Vysshaia shkola: tekhnologiia obucheniiia* [High School: Technology of Education]. Moscow: Vuzovskaia kniga.